

REAL DİL MÜHİTİNİN OLMASI XARİCİ DİL TƏLİMİNDƏ ƏN VACİB ŞƏRTLƏRDƏNDİR

Aygün İdris qızı İsmayılova

ADPU

dosent

aygunismayilova2015@outlook.com

Xülasə

Məqalədə müasir dövrdə xarici dil təliminin təşkili prinsiplərindən, xarici dili öyrənməyin ən vacib şərtlərdən, fəal (interaktiv) təlimin xüsusiyyətlərindən, mahiyyətindən və onun üstünlüklərindən bəhs edilir. Məqalədə görkəmli alimlərin təlim haqqında nəzəriyyələrindən bəhs edilir, onların münasibətləri açıqlanır. Bu baxımdan, «Müəllim-şagird» qarşılıqlı münasibətləri sistemində bu subyektlərin hər biri təlim prosesində tərəf müqabili kimi iştirak etmələrinin vacibliyindən bəhs olunur

Açar sözlər: xarici dil, fəal təlim, kommunikasiya, müəllim-şagird münasibəti, dil mühiti.

THE PRESENCE OF A REAL LANGUAGE ENVIRONMENT IS ONE OF THE MOST IMPORTANT CONDITIONS IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Summary

The article talks about the principles of organizing foreign language training in modern times, the most important conditions for learning a foreign language, the characteristics, essence and advantages of active (interactive) training. The article discusses the theories of prominent scientists about education, and explains their relationship. In this regard, the importance of each of these subjects participating as a counterpart in the learning process in the "Teacher-student" system of mutual relations is discussed.

Key words: foreign language, active learning, communication, teacher-student relationship, language environment.

Giriş

Azərbaycanın XX əsrdə siyasi, iqtisadi, mədəni inkişafının ən mühüm yekunlarından biri ölkədə müasir təhsil sisteminin yaradılmasıdır. (1, səh.3) Müstəqilliyin cətin yolları ilə irəliləyən Azərbaycan bütün sahələrdə olduğu kimi təhsil sahəsində də böyük vəzifələr yerinə yetirmək zərurəti ilə üz-üzə dayanmışdır. Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra xarici ölkələrlə birbaşa münasibətlərimiz, əlaqələrimiz yaranıb. Bunun nəticəsində həmin ölkələrin təhsil sistemi ilə yaxından

tanış olmaq, qabaqcıl iş təcrübələrini öyrənərək tədris prosesində tətbiq etmək imkanı qazanmışıq. Qarşıya yeni nəzəri və praktik problemlərin qoyulmasını və həlli yollarının tapılmasını tələb edir. Müasir dövrdə xarici dil tədrisi yeni metod və metodologiyaların tətbiqini tələb edir. Dünya ölkələri ilə siyasi, iqtisadi, mədəni sahələrdə qarşılıqlı əlaqələr, millətlər və dillər arasında olan münasibətlər ünsiyyət prosesində yeni mərhələlər açır. Bu da xarici dilin tədrisində Xarici təcrübə ilə yaxından tanışlıq göstərir ki, xarici dillərin öyrənilməsində kommunikativliyə daha çox diqqət yetirilməlidir. Yəni mərkəzləşmə nə müəllimin, nə də şagirdin üzərinə yüklənməməli, bərabər şəkildə bölünməlidir. Bu məqsədlə fəal təlim metodlarından geniş istifadə edilməlidir. Hazırda universitetimizdə xarici dillər ümumi aspektdə tədris olunur və bu zaman kommunikativlik əsas götürülür.[2, səh.10]

Orta məktəbi bitirib universitetimizə qəbul olan tələbələr lakin birinci kursun sonunda, ikinci kursda artıq səlissə danışmaq qabiliyyətinə qismən də olsa malik olurlar. Bu da tədris zamanı müəllimlərimizin innovativ metodları ön plana çəkmələri nəticəsində dərslərin effektivliyindən irəli gəlir. Deməli, dil kommunikasiya məqsədilə tədris olunarsa, bu mümkün olur. Bu, tək ali məktəblərə şamil olunmur, orta ümumixəssəs məktəblərində də xarici dili bu metodla keçirilərsə artıq şagird məktəbi bitirdikdə dilin incəliklərinə yiyələnmiş olur. Mən əminəm ki, bu gün orta məktəblərdə çalışan məzunlarımız öyrəndiklərini işlədikləri müəssisələrdə tətbiq etsələr, onların şagirdləri mütləq öyrəndikləri dildə yaxşı danışa bilərlər. Belə ki, müəllim şagirdinin marağına səbəb olan müxtəlif üsullar düşünüb tapmalıdır.

Əlbəttə ki, xarici dilin mənimsənilməsində şagirdlərin fərdi qabiliyyətlərini nəzərə almamaq da düzgün yanaşma olmazdı. Dərsdə iştirak edən hər bir şagird verilən bilikdən fərdi qavrama qabiliyyəti, mühakiməsi, bacarığına görə yararlanı bilər, yəni bütün şagirdlər biliyi eyni dərəcədə mənimsəyə bilmir. Sadəcə, digər fənlərin tədrisində bu normal hal kimi qəbul olunur və o qədər də diqqətli cəlb etmir. Xarici dilin öyrənilməsində isə bu, qəbəri nəzərə çarpır.

Mövzunun mənimsənilməsində, tədris keyfiyyətinin yüksəldilməsində xarici dil müəlliminin qabaqcıl iş təcrübəsi, metodik ustalığı, həm nəzəri, həm də praktik biliyini şagirdlərə aşılamaq bacarığı mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Xarici dili öyrənmək üçün ən vacib şərtlərdən biri real dil mühitinin olmasıdır. Xarici dil həmin dildən hamının ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etdiyi bir ölkədə daha asan öyrənilir. Tədris prosesində isə xarici dilin dərindən mənimsədilməsi, şagirdin xarici dilə digər fənlərdən daha çox maraq göstərməsi biz müəllimlərin pedaqoji ustalığından asılıdır. Biz dili tədris edərkən elə priyomlardan istifadə etməliyik ki, şagird daxilən bu dili öyrənməyə ehtiyac duysun, özü haqqında məlumat vermək, digərlərindən informasiya almaq, yoldaşları ilə dialoqa girmək üçün bu dildə danışmağa məcbur olsun.

Müəllim müəyyən bir mövzunu keçərkən şagirdlərinə istiqamət verib, bir növ, kənara çəkilməlidir. Verilən bilik şagirdlərin özlərinin dialoqu, müzakirələri zamanı mənimsənilməlidir. Belə olduqda şagirdlər həm də gözəl nitq qabiliyyətinə yiyələnərlər. Bu prosesdə müəllim xarici dildə fikrini səhv ifadə edən şagirdə irad tutmamalıdır. Əks halda, həmin şagirdə özünə inamsızlıq yaranar və o, növbəti diskussiyada aktiv iştirak etməkdən çəkinər. Sadəcə, digər şagirdlərin müdaxiləsindən sonra o, səhvini özü başa düşər.

Yaddan çıxarmaq olmaz ki, şagird dili evə verilən tapşırıqları yerinə yetirməklə deyil, yalnız canlı ünsiyyətdə öyrənir. Dil uzun müddətdə öyrənilən bir prosesdir. Xarici dilin öyrədilməsində əsas məqsəd ünsiyyətdir. Qrammatika isə dilin öyrənilməsində vasitələrdən biridir. Qrammatika dilin özü ilə birlikdə kommunikativ aspektdə öyrədilməlidir.

Ümumiyyətlə, xarici dilin öyrədilməsində bir neçə faktor mühüm əhəmiyyət kəsb edir: dil mühiti, motiv, tədrisin məzmunu, müəllim hazırlığı və s.

Hazırkı dövrdə Azərbaycanın təhsil sistemində zəruri islahatın aparıldığı bir şəraitdə tədris proqramlarının təkmilləşdirilməsinə, yeni dərslərlərin yazılmasına böyük ehtiyac duyulur. Dünyada gedən qloballaşma və Azərbaycan təhsil sisteminin Avropa təhsil sistemində inteqrasiyası təhsil sistemində yeni təlim texnologiyalarından, fəal və interaktiv təlim metodlarından istifadə edilməsini tələb edir. Deməli, tədris prosesində şagirdin fəallaşması üçün ilk növbədə, onun, bir şəxsiyyət kimi təlim prosesinin mərkəzi obyekt kimi çıxış etməsi vacibdir. Təlim uşağın maraq və tələbatlarına, onun bilik səviyyəsinə, imkan və qabiliyyətlərinə yönəlməlidir. Müəllim tərəfindən şagirdə şəxsiyyət kimi yanaşılmalı, onun fərdi cəhətləri nəzərə alınmalı və ona hörmət əsasında münasibət göstərilməlidir.

Tədris prosesində idrak fəallığı ilk növbədə təfəkkürün fəallaşdırılması əsasında yaranır. Buna nail olmaq üçün birinci növbədə təlim prosesində idrak fəallığını stimullaşdıran problemli situasiyalar yaradılmalıdır. Uşaqlarda bu problemin həlli tələbatının yaranması nəticəsində bütün idrak prosesləri də fəallaşır, o, yeni bilikləri kəşf etməyə yönəlir.

Görkəmli rus psixoloqu, müasir pedaqoji psixologiyanın banilərindən biri olan L.S.Vıqotskinin nəzəriyyəsinə görə təlim inkişafı qabaqlamalı, uşağın «qarşıdakı inkişaf zonasına» yönəlməlidir. Bu inkişaf zonasında uşağın potensial imkanları mərkəzləşib, onları aktuallaşdırmaq üçün xüsusi təlim şəraiti yaradılmalıdır. Buna nail olmaq üçün şagirdlərə imkanlarına uyğun, lakin bir qədər mürəkkəb tapşırıqları müstəqil həll etmək təklif edilməlidir. Eyni zamanda, müəllim və digər böyüklər suallar verməklə onları problemin həllinə istiqamətləndirməlidirlər. Yəni təlim uşağın özünün müstəqil fəaliyyəti və ya böyüklərin köməyi sayəsində bilik və bacarıqları əldə etmək üzrə aşkarlanan potensial imkanlarının gerçəkləşdirilməsinə yönəlməlidir. İnkişafedici təlim ilk növbədə təfəkkürü və yaradıcılığı formalaşdırmalıdır.(3, səh.67)

Müasir dövrdə baş verən sürətli dəyişikliklər təlimin qarşısında şagirdlərin həyata hazırlanması məsələsini daha kəskin qoyur. Bunun üçün ilk növbədə təlim cəmiyyətin inkişaf meyillərini əks etdirməli və yeni nəsli yaxın gələcəkdə həyat şəraitinə hazırlamalıdır. Məktəb şagirdə baza bilik, bacarıq və vərdisləri verməklə kifayətlənməməlidir. O, eyni zamanda onda idraki fəallığı, hər şeyi öyrənmək həvəsi və digər zəruri keyfiyyətləri formalaşdırmalıdır. Təlim şagirdə zəruri olan informasiyanı müstəqil əldə etməyi, onu yenidən işləməyi, düzgün istifadə və tətbiq etməyi öyrətməlidir.(4, səh.8,9)

Təlim-tərbiyə sisteminin çevikliyi ilk növbədə onun real şəraitə uyğunlaşmaq qabiliyyətidir. İctimai mühitin və şagirdlərin dəyişən tələbləri nəzərə alınmaqla, tədris planları və proqramlarının məzmunu, təlim-tərbiyə prosesinin təşkili, pedaqoji texnologiyaların seçilməsi sistemli olaraq təzələnməlidir. Çevik təlim-tərbiyə sistemində, daha çox təlimin diferensiallaşmasına, şagirdlər tərəfindən müxtəlif məlumatların işlənilməsi və mənimsənilməsinə üstünlük verilir. Buna nail olmaq üçün müəllim hər bir şagirdə fərdi yanaşmağa, təlimdə müxtəlif bilik mənbələrindən və məlumatı təqdim etmə formalarından (görmə, eşitmə, hiss etmə və s. duyğulara əsaslanan) istifadə etməyə çalışmalıdır. Təlim-tərbiyə sisteminin çevikliyi bir nəticə olaraq biliklərin daha çox yaradıcı və tətbiqi olmasında öz əksini tapır, şagirdlər təlim məqsədlərini qoymağa özləri cəhd edirlər

Məsələlərin birgə həlli gedişində özünün və qrup üzvlərinin fikirlərini, imkanlarını və təcrübələrini bölüşə bilmək və bundan qarşılıqlı faydalanmaq məqsədi ilə hər bir şagirdin müzakirələrdə və qrupun işində iştirakı təmin edilməlidir. Təlim prosesində bütün şagirdlərin müxtəlif nöqteyi-nəzərlərini və fikirlərini nəzərə almaqla, dialoji təlim fikir müxtəlifliyinə, tədrisin məzmununu daha da zənginləşdirməyə imkan yaradır, nəticə çıxarma prosesinə müsbət təsir edir. Bu prinsiplərin həyata keçirilməsi şagirdə səmərəli həyat fəaliyyətinin formalaşması və onun aramsız dəyişən şəraitə uyğunlaşması üçün təsiredici zəruri bacarıqların əldə olunmasına şərait yaradır. Bütün bu prinsiplərin təlim prosesində ən dolğun şəkildə tətbiqi fəal(interaktiv) təlim metodları vasitəsilə mümkündür.

«Müəllim-tələbə» qarşılıqlı münasibətləri sistemində bu subyektlərin hər biri təlim prosesində tərəf müqabili kimi iştirak etməlidirlər. Əməkdaşlıq ilk növbədə təlim prosesinin kollegial və dinamik keçməsinə öz əksini tapır. Əgər şagird təlim prosesində müəllimlə bərabərhüquqlu şəxs kimi çıxış edərsə, bu onun fəaliyyətində yeni bir keyfiyyət yaradır: tələbənin özünə inamı artır, o öz fikrini çatdırmağa qorxmur, öz potensial imkanlarını gerçəkləşdirir. Əməkdaşlıq prinsipi müəllimdən tələb edir ki, o, tələbənin qiymətləndirilməsində daha çox dəstəkləyici qiymətlərdən istifadə etsin. Əməkdaşlıq təlim mühitini tələbə üçün daha əlverişli, fəallaşdırıcı və ruhlandırıcı edir.

Nəticə

Beləliklə, danışmaq zamanı kommunikativ fəaliyyətlərin real məqsədləri xarici dildə dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı bacarıqlarının formalaşmasına diqqəti yönəldərək, məlumat əldə etmək, nitq baryerlərini aşmaq, özünü təqdim etmə bacarıqları qazanmaq, mədəniyyətləri öyrənmək və cəmiyyətin fəal üzvü olmaqdır.[5,səh.86] Xarici dilin tədrisi dil və sosial-mədəni biliklər əsasında kommunikativ nitq bacarıqlarının formalaşdırılmasını əhatə etməklə nəticəyönümlülüyə uyğun olaraq sadəcə mürəkkəbə, asandan çətinə prinsipləri əsasında qurulur, şagird nailiyyətlərini izləməyə və qiymətləndirməyə imkan yaradır. Prinsiplər müəyyən edilərkən idraki, informativ-kommunikativ və yaradıcı fəaliyyətlər, düşüncə,

emosional və psixomotor bacarıqların formalaşdırılması əsas götürülür. Fəal(interaktiv)təlimin nəticəsində tələbə öz istəyinə və öz fəaliyyətinə əsasən yeni bilikləri kəşf edərsə, onda o, dərsə yaradıcı və maraqla yanaşır. Əldə etdiyi bilikləri uzun müddət möhkəm mənimsəyir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahat Proqramı. Azərbaycan təhsil siyasəti (1998-2004), I kitab, Bakı: 2005.
2. ADU-nun yaranmasının 80 illiyinə həsr olunmuş “Xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri » mövzusunda Respublika elmi-praktik konfransının tezisləri. səh.10, Bakı: 2017.
3. Виготский Л.” Мышление и речь. Собрание сочинений в 6-ти томах, «Педагогика», Москва: 1984, ст.67.
4. Əliyeva F., Məmmədova Ü. “Müasir təlim texnologiyaları” Dərs vəsaiti, 197 s., səh.8,9, Bakı: 2014.
5. Hüseynova F. “Tədrisdə kommunikativ bacarıqların formalaşmasına dair”. Azərbaycan məktəbi, Bakı: 2017/1.